

БИОЛОГИЯ ЖАНА ЭКОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИ
БИОЛОГИЧЕСКИЕ И ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
BIOLOGICAL AND ENVIRONMENTAL SCIENCE

Саматова А.А., Мурзакулов Т.

**САРКЕНТ МАМЛЕКЕТТИК ЖАРАТЫЛЫШ ПАРКЫНДАГЫ АЧА
 ТУЯКТУУЛАРДЫН (*ARTIODACTYLA*) ТАРКАЛУУСУ, ТҮРДҮК СОСТАВЫ, САНЫ,
 ЖЫНЫСТЫК СТРУКТУРАСЫ, КӨБӨЙҮҮСҮ**

Саматова А.А., Мурзакулов Т.

**ПОЛОВОЯ СТРУКТУРА И РАЗМНОЖЕНИЕ ПАРНОКОПЫТНЫХ (*ARTIODACTYLA*)
 САРКЕНТСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА, ИХ
 ЗООГЕОГРАФИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПО
 ЛАНДШАФТАМ**

A.A. Samatova, T. Murzakulov

**POLOVOYA STRUCTURE AND REPRODUCTION OF CLOVEN-HOOFED
 ANIMALS (*ARTIODACTYLA*) SARKENTSKOGO STATE PRIRIODNOGO PARK
 THEIR ZOOGEOGRAPHICAL CHARACTERISTICS AND DISTRIBUTION
 OF THE LANDSCAPE**

УДК: 599.23 (575.2) (043.3)

1- таблица

Илимий макалада “Саркент” мамлекеттик жаратылыш паркындагы ача туяктуулардын таркалуусу, түрдүк составы, саны, жыныстык структурасы, жөнүндө баяндалат.

Негизги сөздөр: ландшафт, биотоп, динамика, система, визуалдык, бинокль, адаптация, куут.

В этой статье рассматривается Половая структура и размножение парнокопытных (*Artiodactyla*) Саркентского государственного природного парка, их зоогеографическая характеристика и распределение по ландшафтам.

Ключевые слова: ландшафт, динамика, система, бинокль, адаптация, гонь.

This article discusses the structure and reproduction Polovoy cloven-hoofed animals (*Artiodactyla*) Sarkentskogo state pririodnogo park their zoogeographical characteristics and distribution of the landscape.

Key words: the landscape, speaker system, binoculars, adaptation, gon.

1. Ача туяктуулар – Artiodactyla

1.1. Каман - *Sus scrofa Linnaeus, (1758)*. Профессор Б.Кулназаровдун маалыматында (2008) Түштүк Кыргызстанда камандар кеңири таралышкан. Саркент мамлекеттик жаратылыш паркында арчалуу токойлордо жана аралаш токойлордо жашоосу далилденди.

Изилдөөлөрдүн натыйжасында каман акыркы жылдары азайып, мамлекеттик жаратылыш парк уюшулгандан алардын сандык көрсөткүчү бир аз жогорулаган. (1 таблица)

2009-2012-жылдагы мамлекеттик парктагы камандын (*Sus scrofa Linnaeus*) сандык көрсөткүчү

№	Изилдөө жүргүзүлүүчү жай	2009	2010	2011	2012
1.	Ай-Көл	1		2	2
2.	Кара-Бука		2		2
3.	Гөш жайлоо		1		2
4.	Сүт-Көл	1		2	
5.	Семиз коён		1		
6.	Гадандык			1	1
7.	Жакурут	1		1	
Баары:		3	5	9	7

1.2. Элик - *Capreolus capreolus Linnaeus, (1758)*. Кыргыз Республикасында эликтер кеңири таралган түрлөр. Эликтер деңиз деңгээлинен бийик тоолуу жана орто тоолуу ландшафттарда, ар түрдүү биотоптордо, жашаары тастыкталды. Алар үчүн эн ыңгайлуу жашоочу жай болуп, бадал токойлору талаалуу токойлору. Мамлекеттик парктын аймагында эликтердин саны сибирь тоо текесине салыштырмалуу аз экендиги тастыкталды. Биздин изилдөөбүздүн натыйжасында Ай-Көл көлүнүн аймагында арча токоюнда визуалдык усул менен биноклдын жардамында далилденди.

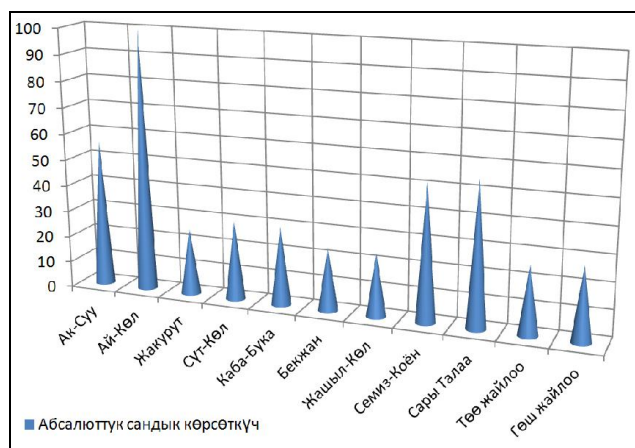
1.3. Сибир тоо текеси - *Capra sibirica Pallas (1776)*. Памир Алай тоо системасынын деңиз деңгээлинен 2500-3000 м ден 4000 м бийиктиктерде альпы жана субальпы ландшафттарында кеңири кездешет. Мындан 30-40 жыл мурун алардын сандык көрсөт-

Саркент мамлекеттик жаратылыш паркындагы Сибирь тоо текесинин (*Capra sibirica*) жандыктарынын саны жыныстык структурасы жана көбөйүүсү (2009-2014-жж.)

күчү жогорку көрсөткүчкө жеткендиги аныкталган (Б.К.Кулназаров, 2008ж.).

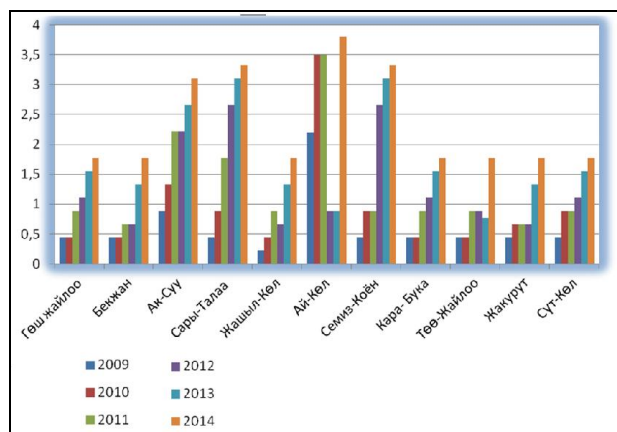
Эволюция процессинин жүрүшүндө Сибирь тоо текеси бийик аскалуу ландшафттарга адаптацияланышкан. 2009-2014 жылдардагы изилдөөлөрдүн натыйжасы көрсөткөндөй алардын саны бир канча жогорулаган. 1-сүрөттөн көрүнүп тургандай Ак-Суу, Гадандык, Жакурут, Семиз-Коён, Кара-Бука, Ай-Көл ж.б. изилденген аймактар боюнча алардын санынын көрсөткүчү жогору (1-сүрөт).

2009-2014-жж. гы Саркент мамлекеттик жаратылыш паркындагы Сибирь тоо текесинин (*Capra sibirica*) сандык көрсөткүчүнүн динамикасы (1-сүрөт).

Саркент мамлекеттик жаратылыш паркынын аймагында Сибирь тоо текесинин сандык көрсөткүчүнүн өскөндүгү байкалган. (2009 по 2014 ж.ж.), (1-сүрөт). Себеби булардын санынын өсүшү алар жашаган ландшафттардын коргоого алынгандыгына байланыштуу.

(2-сүрөт) Саркент мамлекеттик жаратылыш паркындагы Сибирь тоо текесинин (*Capra sibirica*) сандык көрсөткүчтөрүнүн динамикасы (2009-2014-ж.ж.)

№	Изилдөө жай	%	Жыныстык структурасы				Көбөйүү мезгили	
			Ургаачысы		Эркеги (♂)	Куут	Төл	
			(♀)					
1	Ак-Суу	12,4	46	14,375	10	7,69	Ноябрь-декабрь	20-апрел 20-май
2	Ай-Көл	22	80	25	20	15	-/-	-/-
3.	Жакурут	5,5	20	6,25	5	3,8	-/-	-/-
4	Сүт-Көл	6,6	18	5,62	12	9,2	-/-	-/-
5.	Каба-Бука	6,6	25	7,8	5	3,8	-/-	-/-
6	Бекжан	5,3	20	6,25	4	3,07	-/-	-/-
7	Жашыл-Көл	5,3	22	6,8	2	1,5	-/-	-/-
8	Семиз-Коён	11,5	38	11,8	14	10,7	-/-	-/-
9	Сары Талаа	12	49	2,81	6	4,61	-/-	-/-
10	Төө жайлоо	5,77	20	6,25	6	4,61	-/-	-/-
11	Гөш жайлоо	6,2	21	6,56	7	5,38	-/-	-/-
Баары:		100	320	100	130	100		

Изилдөөлөрдүн натыйжасында Сибирь тоо текелери ноябрь жана декабрь айларында куутка кирип, топ-топ болуп жүрүшөт, да балдарын алты айга чейин көтөрүшүп, апрельдин аягы майдын башында төл башталаары тастыкталды. Балдарын сүт менен багуусу күз мезгилге чейин кээ бирлери 5-6 ай тойгузшат.

Адабияттар:

1. Джурабаев Т.Т., Жанботаев Р.А. Жергебиздин табигаты.
2. К.Ш. Жундубаев Особо охраняемые природные территории Кыргызстана и их роль в сохранении биоразнообразия. – Бишкек, 2008-ж.
3. Р.Т.Мурзакматов Статус природных национальных парков – Бишкек, 2008.
4. Айзин Б.М. Млекопитающие Киргизии и их значение ССР и Компартии Киргизии: Фрунзе, 1966. - С.98-10.
5. Бобринский Н.К., Кузнецов Б.А., Кузякин А.П. Определитель млекопитающих СССР – М.: Просвещение. 1965. - 381с.

Рецензент: к.с.-х.н., доцент Жанботаев Р.